

שליח להבאת הגט

מקורות – (א) גיטין כג. משנה וגמרא, רש"י על אתר; קידושין מב; רמב"ם וראב"ד הל' גירושין פ"ו ה"ט, חידושי הגר"ח על אתר; רמב"ם הל' שלוחין ושותפין פ"ב ה"ב; תוספות רא"ש קידושין מא. ד"ה ושלחה.

(ב) שליחות בקטן – גיטין סד; רש"י ד"ה זוכה אף לאחרים, תוספות ד"ה שאני; רש"י בבא מציעא עא: ד"ה קטן, 'קצות' קפ"ח ס"ק ב, ג; רא"ש קידושין פ"א סי' טו; בבא מציעא י:.

(ג) מינוי גוי להבאת הגט – 'אור זרוע' סי' תשכ"ה, ירושלמי קידושין פ"א ה"א; חולין יג., רמב"ם הל' שחיטה פ"ד ה"א, תוספות חולין ג: ד"ה קסבר; 'עטרת זהב' י"ד א, ח, ש"ך שם ס"ק כז, 'בית הלוי' ח"א סי' טו; בה"ג הל' גיטין ד"ו עח, ב, רא"ש פ"ב סי' כז.

בשיעור הקודם ראינו את המשנה המפרטת מיהם הכשרים לכתוב את הגט. המשנה הבאה מלמדת מי הם הכשרים להיות שליחים להבאת הגט:

"הכל כשרין להביא את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ועובד כוכבים"

(גיטין כג.).

באופן כללי, קיימים שני סוגים של שליחות בגירושין: שליחות להולכה ושליחות לקבלה. שליח הולכה הוא שליח של הבעל, הנותן לאישה את הגט במקום הבעל. שליח קבלה הוא שליח של האישה, המקבל את הגט מידי הבעל במקום האישה. כאשר הגט מגיע לידי שליח הקבלה – האישה מגורשת מיד, ואין צורך שהוא יגיע לידי האישה עצמה.

לדעת הרמב"ם (הל' גירושין פ"ו הל' ד-ה) קיים שליח נוסף בגירושין: שליח הבאה. זהו שליח של האישה, והוא מקבל את הגט מידי הבעל. אך בשונה משליח קבלה, האישה אינה מגורשת מיד בשעה שהגט מגיע לידי שליח הבאה, אלא רק לאחר ששליח הבאה מוסר את הגט לאישה עצמה. לפי הרמב"ם אפשר לפרש שהמשנה שלנו עוסקת בשליח להבאת הגט, כפשט לשון המשנה "להביא את הגט". ראשונים אחרים חלקו על הרמב"ם, וסברו שלא קיים המושג "שליח הבאה", אלא רק שליח

הולכה ושליח קבלה. לפי הראשונים האלה יש לפרש שהמשנה עוסקת בשליח הולכה, שהוא שליח של הבעל.

הגמרא מסבירה שחרש שוטה וקטן פסולים להבאת הגט, כיוון שהם אינם בני דעה. לא מבואר בגמרא מדוע החיסרון בדעה מונע מהם להיות שליחים להבאת הגט. הסבר אחד מציע רש"י על אתר:

”וגבי שליחות איש בעיני ולא קטן, דשליחות נפקא לן מזיקחו להם איש שה לבית אבותי – אחד לוקח לכולן”

(רש"י שם ד"ה דלאו בני דעה).

רש"י מזכיר את הגמרא במסכת קידושין (מב.), הלומדת את דין שליחות מהפסוק העוסק בקרבן פסח: ”ויקחו להם איש שה לבית אבות”. לדעת רש"י, המילה ”איש” בפסוק באה ללמדנו, שרק איש גדול ובר דעת יכול להיות שליח, ולא קטן או אדם שאיננו בר דעת. המקור הזה מלמד אותנו שקטן איננו יכול להיות שליח. בגמרא במסכת קידושין (שם) מביא רש"י (ד"ה והא הוו) מקור דומה לכך שקטן איננו יכול למנות שליח.

מקור אחר לכך שקטן איננו יכול להיות שליח או למנות שליח מביא הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם:

”אתם – גם אתם לרבות שלוחכם, ומה אתם בני דעת – אף שלוחכם בני דעת, נמצא שהשליח והשולח צריכין להיות בני דעת”

(השגות הראב"ד הלי גירושין פ"ו ה"ט).

הראב"ד מתייחס לפסוק ”כן תרימו גם אתם תרומת ה'” בספר במדבר (י"ח, כח). פסוק זה הוא אחד מהמקורות שמהם לומדת הגמרא במסכת קידושין את דין שליחות. הדרשה ”אתם – גם אתם” מלמדת שקיימת השוואה בין השליח והמשלח מבחינת זהותם. מכאן לומד הראב"ד שגם השליח וגם המשלח צריכים להיות ברי דעת. מי שאיננו בר דעת לא כלול בפסוק זה, ולכן הוא אינו יכול להיות שליח או למנות שליח¹.

רש"י והראב"ד אינם דנים בתפקיד שממלאת הדעת במינוי שליח או בביצוע השליחות. המקורות שמביאים רש"י והראב"ד מתייחסים אך ורק לזהותם של השליח והמשלח: התורה מלמדת אותנו שמושג השליחות קיים דווקא באנשים מסוג מסוים,

1 לא לגמרי ברור מניין לראב"ד שהפסוק עוסק דווקא באנשים בני דעת.

דהיינו גדולים ברי דעת, ולא בקטנים או חסרי דעת. נימה שונה עולה מדבריו של הרמב"ם בהלכות שלוחין ושותפין:

"אבל מי שאינן בני דעת, והן חרש שוטה וקטן – אינן נעשין שלוחין ולא עושין שליח. אחד הקטן ואחד הקטנה"

(רמב"ם הל' שלוחין ושותפין פ"ב ה"ב).

הרמב"ם איננו מזכיר שום מקור מפורש הממעט קטן וקטנה משליחות. מדבריו משתמע שאין צורך במקור כזה, אלא עצם העובדה שהם אינם בני דעת מספיקה כדי להסביר לנו מדוע הם מופקעים משליחות. הרמב"ם כנראה מניח שמינוי שליח או ביצוע השליחות הן פעולות הדורשות דעת, ולכן אדם שאין לו דעת אינו יכול לקיימן. הבעיה איננה בזכותו של החש"ו בגברא, אלא ביכולת שלו למלא את תפקידו.

שליחות בקטן

בסוגייתנו מתקבל הרושם, שקטן מופקע לחלוטין משליחות. אולם, הראשונים לומדים ממספר סוגיות אחרות שההפקעה הזו איננה מוחלטת, ובתחומים מסוימים קטן יכול להיות שליח. מקור אחד לכך נמצא בגמרא להלן בפרק השישי. הגמרא עוסקת ביכולת של קטן לזכות לעצמו ולאחרים:

"אמר רב יהודה אמר רבי אסי: צרור וזורקן אגוז ונוטלו – זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים. חפץ ומחזירו לאחר שעה – זוכה בין לעצמו ובין לאחרים. כי אמריתיה קמיה דשמואל אמר לי: דא ודא אחת היא... אחד זה ואחד זה זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים"

(גיטין סד:).

האמוראים כולם מודים שהחל מגיל מסוים, שבו הקטן יודע להבחין בערכם של חפצים, הוא יכול לזכות לעצמו. המחלוקת היא בשאלה האם קיים גיל שבו קטן יכול לזכות גם עבור אחרים. לדעת רבי אסי קטן יכול לזכות לאחרים כאשר הוא מגיע לגיל מסוים, שבו הוא מסכים לוותר על חפץ שניתן לו. שמואל חולק וסובר שגם בגיל הזה קטן איננו יכול לזכות לאחרים, אלא רק לעצמו.

הראשונים על אתר התמודדו עם השאלה: מניין לקטן היכולת לזכות עבור אחרים? שאלה זו מתעוררת במיוחד לשיטת רש"י ותוספות, שזכייה היא מדין

שליחות?² לפי שיטה זו נראה היה שקטן לא יוכל לזכות לאחרים, שהרי קטן מופקע משליחות. רש"י שם (ד"ה זוכה אף לאחרים) כותב שהזכייה של הקטן לאחרים היא מדרבנן בלבד, ומדאורייתא הוא אכן אינו יכול להיות שליח. התוספות חולקים על רש"י, ומסבירים שקטן יכול להיות שליח לעניין זכייה גם מדאורייתא:

"דאין למעט קטן משליחות מקרא דתרומה אלא במילתא דליתיה, כגון תרומה דליתיה בתרומה דנפשיה, אבל בזכיה – כמו שזוכה לעצמו זוכה נמי לאחרים" (תוספות גיטין סד: ד"ה שאנא).

לפי התוספות, קטן איננו מופקע באופן גורף מכל סוג של שליחות. המיעוט של קטן משליחות הוא רק בתחומים שהקטן עצמו איננו שייך בהם. קטן איננו יכול לתרום תבואה של עצמו – לכן הוא גם אינו יכול לתרום עבור אחרים. בדומה לכך, קטן איננו בתורת גיטין וקידושין – לכן הוא אינו יכול להיות שליח לגירושין וקידושין עבור אנשים אחרים. לעומת זאת, קטן יכול לזכות לעצמו, לכן הוא יכול להיעשות שליח לזכייה עבור אחרים.

ניתן ליישם את העיקרון של התוספות במקרה נוסף. המשנה במסכת נידה (מה:): מלמדת מהו הגיל שהחל ממנו קטן וקטנה יכולים לנדור. מהסוגיה שם עולה שקטן יכול לנדור מרגע שהוא נחשב "מופלא סמוך לאיש", דהיינו שנה לפני שהוא נעשה גדול. החל מגיל זה, אם הקטן תורם או מקדיש – תרומתו תרומה והקדשו הקדש. לפי שיטת התוספות מסתבר שבגיל זה יוכל הקטן להיות שליח לתרומה ולהקדש, כיוון שיש לו הסמכות לבצע פעולות אלה עבור עצמו.

ראינו לעיל את המקור שמביא רש"י לכך שקטן מופקע משליחות. רש"י במסכת בבא מציעא מסביר ביתר הרחבה מדוע קטן אינו יכול להיות שליח:

"דכי כתב שליחות – בגדול כתב, בראוי לתרום שיהא הקדשו ודיבורו חל" (ורש"י בבא מציעא עא: ד"ה קטן).

מדברי רש"י משתמע, שקטן מופקע משליחות רק בתחומים שהוא עצמו אינו שייך בהם, כשיטת התוספות. ה'קצות' (קפ"ח ס"ק ג) הקשה על דבריו של רש"י. כפי שראינו, קטן יכול לתרום כאשר הוא מגיע לגיל שבו הוא נחשב "מופלא סמוך לאיש". ואם כן, טוען ה'קצות', ההנחה של רש"י שקטן איננו יכול לתרום נכונה רק בקטן שגילו צעיר

2 עיין כתובות יא. ברש"י (ד"ה מהו דתימא) ותוספות (ד"ה מטבילין אותו), ולעומתם עיין בבא מציעא עא: רמב"ן ד"ה הא דאמרינן ורשב"א ד"ה רבינא אמר, וכן ברשב"א קידושין מב. ד"ה מהא דאמרינן, הסוברים שזכייה איננה מדין שליחות.

יותר. קטן שהוא מופלא סמוך לאיש איננו מופקע מלתרום עבור עצמו, ואם כן לא ברור מהו המקור לכך שהוא מופקע משליחות עבור אחרים!³

ה'קצות' מתבסס בדבריו על שתי הנחות:

- א. מופלא סמוך לאיש הוא דין דאורייתא.
- ב. מופלא סמוך לאיש איננו נחשב לגדול. הוא עדיין קטן, אלא שהתורה הורידה את רף הדעת הנדרשת, ואפשרה גם לקטן לתרום ולהקדיש.

כדי ליישב את שיטת רש"י ניתן לחלוק על כל אחת מההנחות האלה. ראשית אפשר לטעון, שמופלא סמוך לאיש איננו דין דאורייתא אלא דין דרבנן בלבד. מדאורייתא רק גדול ממש יכול לתרום ולהקדיש, ולכן רק הוא יכול להיות שליח. למעשה, בשאלה האם מופלא סמוך לאיש הוא דאורייתא או דרבנן נחלקו התנאים במסכת נזיר (כט:), ובעקבותיהם נחלקו הרמב"ם והראב"ד בפסיקת ההלכה (הל' נזירות פ"ב ה"ג).

גם אם נניח שמופלא סמוך לאיש הוא דין דאורייתא, עדיין אפשר לטעון שאין מכאן קושיה על רש"י. ייתכן שרש"י חולק על ההנחה השנייה של ה'קצות', וסובר שמופלא סמוך לאיש נחשב לגדול במסגרת דיני הפלאה. כאשר רש"י אמר שקטן איננו יכול לתרום ולהקדיש, הוא התכוון דווקא לאדם הנחשב לקטן גם במסגרת דיני הפלאה, דהיינו קטן שאיננו מופלא סמוך לאיש. מכאן לומד רש"י שגם בתחומים אחרים בהלכה קטן מופקע משליחות, כאשר בכל תחום נצטרך לקבוע מיהו המוגדר כקטן במסגרת התחום הזה.

השאלה האם מופלא סמוך לאיש מוגדר כקטן או כגדול עשויה להיות תלויה בדיון האמוראים בסוגיה במסכת נידה שהזכרנו לעיל (מו-מו:). רב הונא טוען, שקטן שהקדיש מאכל מסוים ואחר כך אכלו – לוקה על האכילה. רב הונא ודאי מניח שמופלא סמוך לאיש נחשב כגדול במסגרת דיני הפלאה, שהרי אין מלקות לקטן. הוא אף מרחיק לכת ומחדש שמופלא סמוך לאיש נחשב כגדול לא רק לעניין חלות ההקדש אלא גם לעניין העונשים הקשורים לדיני הפלאה, ולכן אפשר להלקותו על אכילת ההקדש שיצר.

3 יש לדון האם לפי קושייתו של ה'קצות' מופלא סמוך לאיש יכול להיות שליח דווקא בתרומה, או שכיוון שאין לנו מקור למעט אותו משליחות – הוא יוכל להיות שליח גם בתחומים אחרים בהלכה.

בהמשך הסוגיה דוחה הגמרא את דברי רב הונא, ומסיקה שמופלא סמוך לאיש אינו לוקה על אכילת ההקדש. ייתכן שלפי המסקנה מופלא סמוך לאיש כלל איננו נחשב לגדול, אלא התורה חידשה שגם קטן יכול לנדור ולהקדיש, כפי שהניח ה'קצות'. לחלופין ניתן להבין, שגם לפי המסקנה מופלא סמוך לאיש נחשב כגדול לעניין היכולת לנדור ולהקדיש, אך הוא אינו נחשב כגדול לעניין עונשים, ולכן אי אפשר להלקותו.

עד כה עסקנו במקרה אחד שבו קטן איננו מופקע משליחות: בתחומים שהקטן שייך בהם ויכול לעשות את המעשה לעצמו, הוא יכול לעשות מעשה זה גם עבור אחרים. צמצום נוסף של ההפקעה מופיע ברא"ש במסכת קידושין. הגמרא שם (יט.) קובעת שאב יכול לומר לבתו הקטנה "צאי וקבלי קידושייך". הרא"ש הבין שהבת הקטנה משמשת כשליחה של אביה לקבלת הקידושין. הוא מבאר מדוע הקטנה אינה מופקעת משליחות לעניין זה:

"הלכך נראה לי דהא דאין שליחות לקטן היינו כשעשה שליחות לזכות לאחר... אבל בקידושי קטנה שהיא זוכה לעצמה בשליחות אביה – מהני שליחותה לעצמה"
 ורא"ש קידושין פ"א ס" טו.

לדעת הרא"ש קטן מופקע משליחות רק כאשר הוא אמור ליצור חלות עבור אדם אחר. במקרה שהוא אמור ליצור חלות עבור עצמו – אין לו בעיה להיות שליח לעניין זה. משום כך קטנה יכולה להיות שליחה של אביה לקבלת קידושיה, שהרי הקידושין אינם חלים על אישה זרה, אלא על אותה הקטנה עצמה המבצעת את השליחות⁴.

מינוי שליח על ידי קטן

כאמור לעיל, קטן מופקע לא רק מביצוע שליחות, אלא גם ממינוי שליח. כפי שראינו, הראשונים למדו ממספר סוגיות, שבמקרים מסוימים קטן איננו מופקע משליחות, והוא יכול להיות שליח עבור אנשים אחרים. יש לברר האם במקרים אלה יוכל הקטן גם למנות שליח עבורו, או שההפקעה ממינוי שליח היא מוחלטת, ללא כל יוצאים מן הכלל.

התשובה לכך עשויה להיות תלויה בהבנות שונות לגבי אופי ההפקעה של קטן ממינוי שליח. בעניין זה אפשר להעלות שתי הבנות:
 א. קטן איננו מסוגל לבצע מעשה של מינוי שליח.

4 עיין גם ברמב"ן בסוגייתנו ד"ה בשלמא, וב'בית שמואל' ל"ז ס"ק ז.

ב. כלל לא תיתכן מציאות של שליח לקטן.

לפי ההבנה הראשונה, הבעיה ממוקדת במעשה המינוי. ניתן להשוות את מעשה מינוי השליח להקנאה. כאשר אדם ממנה שליח הוא למעשה מקנה לו את הסמכות לבצע מעשה מסוים עבורו. קטן איננו מסוגל לבצע מעשה הקנאה מעין זה, בין אם משום שאינו יכול ליצור את חלות הקניין, או משום ששיקול הדעת ויכולת ההחלטה שלו אינם מספיקים. לפיכך הקטן מופקע ממינוי שליח.

אם נקבל הבנה זו, נוכל לומר שקיים הבדל בין היכולת של קטן למנות שליח לבין היכולת שלו להיות שליח. הבסיס לחילוק זה טמון בהשוואה שערכנו בין מינוי שליח להקנאה. בדיני הקנאה, קטן איננו יכול להקנות לאחרים, אך הוא יכול לקנות לעצמו. בהתאם לכך ייתכן שבמקרים מסוימים קטן לא יוכל למנות שליח, אך הוא עצמו יוכל להיות שליח עבור אחרים. ואם כן, גם הראשונים שראינו לעיל, הסוברים שבמקרים מסוימים קטן יכול להיות שליח, עשויים להודות שקטן לא יוכל למנות שליח במקרים האלה.

לפי ההבנה השנייה הבעיה איננה במעשה מינוי השליח, אלא בעצם המציאות של שליח עבור הקטן. במסגרת ההבנה הזו מסתבר יותר שתהיה הקבלה בין ההפקעה של קטן ממינוי שליח לבין הפקעתו מביצוע שליחות עבור אחרים. כיוון שכך, אם קיימים תחומים שבהם קטן איננו מופקע מלהיות שליח – מסתבר שהוא לא יהיה מופקע גם ממינוי שליח בתחומים אלה.

הגרי"ד סולובייצ'ק נטה להבנה השנייה, שלפיה לא תיתכן מציאות של שליחות עבור הקטן. הוא הביא ראיה לכך מהגמרא במסכת בבא מציעא (י:), העוסקת ביכולת של קטן לקנות בקניין חצר. הגמרא שם תולה את יכולתו בשאלה האם חצר קונה מדין שליחות או מדין יד. אם חצר קונה מדין שליחות – קטן לא יוכל לקנות בקניין חצר, שהרי אין שליחות לקטן. בחצר ודאי אין בעיה של מינוי שליח, שהרי החצר שייכת לקטן ללא מינוי. לפיכך, טען הגרי"ד, כדי להבין את דברי הגמרא שם חייבים להניח שכלל לא תיתכן מציאות של שליחות לקטן, ולכן גם החצר אינה יכולה לקנות לקטן מדין שליחות.

הגרי"ד הוסיף וביאר, שהאפשרות שיהיה שליח לאדם שאיננו בר דעת תלויה במחלוקת ראשונים. הגמרא בדף ע: עוסקת באדם שציווה לאחרים "כתבו ותנו גט

5 לרוב הדעות קטן יכול לקנות רק כאשר יש דעת אחרת מקנה, ואילו הש"ך (ח"מ רמ"ג ס"ק ו) סבר שהוא יכול לקנות אפילו ללא דעת אחרת מקנה.

לאשת"י, ואחר כך נשתטה. האמוראים נחלקו האם אפשר לכתוב את הגט ולתת אותו לאישה כאשר האדם עדיין שוטה, או שיש לחכות שישתפה ורק אז לכתוב את הגט. להלכה נפסק כדעת רבי יוחנן, שאין לכתוב את הגט בזמן שהבעל שוטה, ואם כתבו את הגט בזמן זה – הוא פסול.

הראשונים נחלקו ביחס לפסול של הגט שנכתב בשעה שהבעל שוטה. לדעת הרמב"ם (הל' גירושין פ"ב הט"ו) הפסול הוא מדרבנן בלבד, ואילו מדאורייתא הגט כשר. לעומתו, הטור (אבה"ע סי' קכ"א) סבר שגט כזה בטל מדאורייתא.

ה'קצות' (קפ"ח ס"ק ב) הסביר שיש כאן מחלוקת עקרונית בשאלה: האם שליח יכול לפעול עבור המשלח, בשעה שהמשלח עצמו מנוע מלבצע את הפעולה בעצמו או למנות שליח אחר לכך? הטור סבר ששליח אינו יכול לבצע את השליחות בשעה כזו, ולכן הגט בטל. הרמב"ם סבר שהשליח יכול לפעול גם כאשר יכולתו של המשלח מוגבלת, ולכן הגט איננו בטל מדאורייתא. בדעה זו אחז גם ה'קצות' עצמו, והוא אף הרחיק לכת וטען שמבחינה עקרונית השליח יכול לגרש את האישה אפילו לאחר מות הבעל (לולא העובדה שהאישה כבר אינה אשת איש לאחר שמת בעלה).

לפי שיטת הרמב"ם וה'קצות' נראה שאין בעיה עקרונית בעצם המציאות של שליח עבור קטן, כשם שאין בעיה במציאות של שליח עבור השוטה. יש להבין, אם כן, שהבעיה בשליח לקטן היא רק במינוי השליח – קטן איננו מסוגל להסמיך אדם אחר לבצע שליחות עבורו. לפי הטור, לעומת זאת, כלל לא תיתכן מציאות של שליחות לשוטה, אפילו אם כבר היה מינוי שליח בשעה שהוא עדיין היה שפוי. מסתבר שכך הוא המצב גם בקטן, והבעיה היא לא רק ביכולת למנות את השליח אלא בעצם המציאות של שליחות לקטן.

יש לציין, שהגמרא שם איננה עוסקת בשוטה גמור, אלא ש"מי שאחזו קורדייקוס", דהיינו מחלה מסוימת הגורמת לאי שפיות זמנית. הגמרא אמנם מדמה אותו לשוטה, אך ייתכן שהדמיון איננו מוחלט. מי שאחזו קורדייקוס אינו מוגדר כשוטה בגברא, אלא רק כאדם שמבצע כרגע מעשי שטות. כיוון שכך אפשר לטעון, ששיטת הרמב"ם שהגט איננו פסול מדאורייתא נאמרה דווקא במי שאחזו קורדייקוס. בשוטה גמור הרמב"ם

6 יש לתמוה על שיטת ה'קצות', שלפיה השליח יכול לעמוד במקומו של המשלח גם כאשר הלה איננו קיים יותר. שיטה זו סבירה יותר במקרה שהמשלח השתטה, שבו המשלח על כל פנים קיים ורק איננו כשיר לבצע את מעשה השליחות בעצמו.

עשוי להודות לטור שהגט בטל מדאורייתא, כיוון שלא תיתכן מציאות של שליח לאדם שאינו בר דעת, כפי שסבר הגר"ד.

שליח קבלה לקטנה

הרמב"ם פוסק שקטנה איננה יכולה למנות שליח לקבלת הגט:

"וקטנה אינה עושה שליח לקבלה, אף על פי שחצרה קונה לה גיטה כגדולה, מפני ששליח קבלה צריך עדים, ואין מעידין על הקטן, שאינו בן דעה גמורה"
(רמב"ם הל' גירושין פ"ו ה"ט).

הרמב"ם מנמק את ההלכה הזו בנימוק ייחודי – מינוי של שליח קבלה צריך עדים, ואין מעידים על הקטן. הראב"ד על אתר תמה: מדוע הרמב"ם לא אמר בפשטות שקטנה איננה יכולה למנות שליח כיוון שאין לה דעת, ללא קשר לכך שהמינוי צריך להיות בפני עדים?

הגר"ח בחידושויו על אתר תירץ, שהרמב"ם כאן עוסק במקרים שבהם מבחינה אובייקטיבית הגירושין הם זכות עבור הקטנה. במקרים כאלה אין צורך במינוי שליח, ואדם אחר יכול לקבל את הגט עבור הקטנה מדין "זכין". משום כך נצרך הרמב"ם לנימוק מיוחד מדוע בכל זאת קטנה אינה יכולה להתגרש על ידי אדם אחר, אפילו במקרה כזה.

ניתן להציע תירוץ אחר, המבוסס על חילוק עקרוני בין שליח הולכה לשליח קבלה. הגמרא במסכת קידושין (מא.) מביאה את המקור בפסוקים לשליחות בגירושין. הגמרא מביאה מקור נפרד לכך שהאיש יכול למנות שליח הולכה, ומקור נפרד לכך שהאישה יכולה למנות שליח קבלה. תוספות הרא"ש על אתר שואל מדוע היה צורך במקורות נפרדים לשליח הולכה ולשליח קבלה, ולא היה אפשר להסתפק בלימוד אחד משותף:

"וא"ת אמאי צריך תרי קראי, חד לשליחות הבעל וחד לשליחות האשה?
ויש לומר דהוה אמינא דבעל הוא דשייך שליחות, שאינו מגרש אלא מדעתו, אבל אשה שמתגרשת בעל כרחה – לא אלים מעשה דידה כולי האי שתוכל למנות שליח במקומה"

(תוספות רא"ש קידושין מא. ד"ה ושלחה).

הבעל מחזיק בידיו את הסמכות לגרש את האישה. כיוון שכך, מסתבר שהוא יוכל להאציל את הסמכות הזו לאדם אחר, ולמנות אותו לשליח. האישה, לעומת זאת, איננה מחזיקה בידה כל סמכות. התפקיד שלה בגירושין הוא פסיבי – לקבל את הגט מידי הבעל. משום כך הייתה לנו הווה אמינא שהיא לא תוכל למנות שליח שימלא תפקיד זה במקומה.

ייתכן שגם לאחר שחידשנו שאישה יכולה למנות שליח, שליח הקבלה שלה שונה באופיו משליח ההולכה של הבעל. האישה איננה מאצילה מסמכותה לשליח, אלא רק ממנה אדם שימש כ"תיבת דואר" עבורה, ויקבל במקומה את הגט.

על פי זה נוכל להסביר את דברי הרמב"ם. אמנם, בדרך כלל אין שליחות לקטן, כיוון שהוא אינו מסוגל להאציל מסמכויותיו ולמנות שליח. אולם כאשר האישה ממנה שליח קבלה – אין צורך בהאצלת סמכויות, אלא רק בקביעה שהאדם הזה ימש כשליח קיבול עבורה. לאור זאת היינו יכולים לחשוב שבשליחות לקבלה לא תהיה בעיה לקטנה למנות שליח, בשונה משליחות אחרות. לפיכך נזקק הרמב"ם לנימוק מיוחד לכך שקטנה אינה יכולה למנות שליח לקבלה – משום שאין מעידים על הקטן.

מינוי גוי להבאת הגט

המשנה קובעת שגוי פסול להבאת הגט, והגמרא מנמקת זאת בכך ש"לאו בר היתירא הוא". רש"י (ד"ה לאו) מפרש שגיטין וקידושין אינם נוהגים בגויים. ה'אור זרוע' (סי' תשכ"ה) מאריך ומבאר שאמנם יש לגויים אישות בבעילה, אך אין אצלם מושג של קידושין ללא בעילה. הוא מוכיח את דבריו מהירושלמי בפרק הראשון במסכת קידושין (ה"א), שאותו ראינו בשיעור הפתיחה⁸.

יש לציין, שאפילו אם המושגים גיטין וקידושין היו קיימים אצל גוי, עדיין אין הכרח לומר שהוא היה יכול להיות שליח של ישראל להולכת הגט. ייתכן שהאישות הנוצרת על ידי קידושין אצל גויים שונה מזו הקיימת אצל ישראל. ואם כן, עדיין אפשר לומר שגוי איננו בתורת גיטין וקידושין של ישראל, ולכן הוא פסול להולכת הגט עבורו. ההבדל הקיים בין האישות אצל ישראל ואצל גוי בא לידי ביטוי בכך שלא ייתכנו נישואין בין גוי לישראלית או בין ישראלי לגויה⁹.

8 לעיל עמ' 9.

9 בהקשר זה עיין 'מרכבת המשנה' הל' אבות הטומאות פ"ב ה"י, הדין בשאלה: האם הגדרת הגוי כ"בר זביחה" לעניין קרבנותיהם מגדירה אותו כ"בר זביחה" גם ביחס לישראל?

התוספות לעיל (כב: ד"ה והא) מסבירים שגוי פסול להולכת הגט, משום שהוא אינו בר כריתות. התוספות מקשרים זאת לגמרא לעיל בפרק הראשון (י:), האומרת שגוי פסול לחתום על גט כיוון שאינו בר כריתות. לדעת התוספות, הבעיה של "אינו בר כריתות" קיימת רק במקרה שבו יש צורך בעדות או בשליחות. משום כך, נימוק זה לא יועיל לעניין כתיבת הגט על ידי גוי, אם נניח שכתובת הגט אינה צריכה שליחות¹⁰.

התוספות שואלים מדוע הגמרא לא השתמשה באותו הנימוק גם ביחס לחש"ו. חש"ו אינם יכולים לגרש אישה, כיוון שאין להם דעת, ולכן אפשר לטעון שהם אינם ברי כריתות. התוספות מתרצים שחש"ו נחשבים ברי כריתות, כיוון שבשלב מסוים בעתיד ייתכן שהם יוכלו לגרש אישה, לאחר שיגדל הקטן וישתפה השוטה.

תירוץ זה של התוספות מתקשר לדיון כללי יותר: מהו מעמדו של אדם שכרגע איננו מסוגל לעשות מעשה מסוים, אך יוכל לעשותו בעתיד? אחד ההקשרים שבו מתעורר דיון זה נמצא בגמרא להלן בפרק הרביעי (מה:), בעניין כתיבת סת"ם. הגמרא לומדת מהפסוק "וקשרתם לאות על ידך... וכתבתם", שמי שאינו בר קשירה – פסול לכתיבת סת"ם. בכלל האנשים שאינם ברי קשירה מונה הגמרא גם את הקטן, שהרי הוא איננו מצווה בקשירת התפילין. זאת, אף על פי שבעתיד יגדל הקטן, ואז הוא יהיה בר קשירה. מדוע לפי התוספות בסוגייתנו לא נאמר שהקטן נחשב בר קשירה כבר כעת, כיוון שהוא יהיה בר קשירה בעתיד?

ניתן לתרץ, שקיים הבדל בדרישה הקיימת בשני התחומים. בהלכות סת"ם יש צורך ביכולת ביצוע בפועל. לפיכך, קטן שכרגע איננו בר קשירה – פסול לכתיבת סת"ם. בהלכות גיטין, לעומת זאת, אין אנו מעוניינים ביכולת לגרש בפועל, אלא בזיקה כלשהי לתחום. כדי ליצור זיקה זו, די בכך שבעתיד הקטן והשוטה יהיו ראויים לגירושין, כדי להחשיב אותם לברי כריתות כבר כעת.

מעמדם של גוי וקטן עולה לדיון בתחומים נוספים. המשנה במסכת חולין (יג.) קובעת ששחיטת גוי פסולה. הראשונים נחלקו בטעם הדבר. הרמב"ם (הל' שחיטה פ"ד הי"א) לומד זאת מהפסוק "וקרא לך ואכלת מזבח" (שמות ל"ד, טו). התורה בפסוקים אלה מזהירה מפני כריתת ברית עם הגויים עובדי העבודה זרה היושבים בארץ. בין

10 עיין לעיל בשיעור בעניין כתיבת גט על ידי חרש שוטה וקטן, עמ' 211.

השאר מציינת התורה שקיים חשש שהגוי יקרא לישראל לאכול יחד אתו מזבח. הרמב"ם למד מכאן שיש איסור לאכול משחיתתו של גוי, מחשש לעבודה זרה¹¹.

התוספות במסכת חולין מצייעים נימוק אחר לפסול של גוי לשחיטה, על פי התוספתא על אתר:

"מזובחת' – מה שאתה זובח אתה אוכל, כלומר אותו שהוא בר זביחה, לאפוקי עובד כוכבים"

(תוספות חולין ג: ד"ה קסבר).

לדעת התוספות, שחיטת גוי פסולה כיוון שהוא אינו בר זביחה, כלומר מצוות שחיטה אינה נוהגת בו. הסבר זה מקביל להסבר התוספות בסוגייתנו שגוי פסול להולכת הגט כיוון שאינו בר כריתות, ולדברי הגמרא להלן שגוי פסול לכתובת סת"ם כיוון שאינו בר קשירה¹². יש לדון, אם כן, מהו דינו של קטן לעניין שחיטה; האם הוא נחשב בר זביחה או לא? ה'לבוש' סבר ששחיטת קטן אכן פסולה מטעם זה:

"שכיון שעדיין לא הגיע לחובת שחיטה מן התורה – אין שחיטתו שחיטה, דכתיב זובחת', שפירושו מי שהוא מצודה"

(עטרת זהב א, ח).

שיטתו של ה'לבוש' מעוררת קושיה. לפי ה'לבוש', הפסול של קטן בשחיטה מקביל לפסול שלו לכתובת סת"ם. ואם כן ראוי היה לפסול את הקטן אפילו כאשר גדול עומד על גביו, כמו בכתובת סת"ם¹³. זאת בסתירה למשנה הראשונה במסכת חולין, הקובעת במפורש ששחיטת קטן כשרה כאשר גדול עומד על גביו!

הש"ך (י"ד א' ס"ק כז) דחה את שיטת ה'לבוש'. לדעת הש"ך קטן נחשב בר זביחה, כיוון שאסור לו לאכול ללא שחיטה. הש"ך מסיק שאין פסול עקרוני בשחיטת קטן, והבעיה היא רק בכך שהוא אינו נאמן לומר שלא קרתה תקלה בשחיטה.

11 עיין גם בפירוש המשנה לרמב"ם חולין פ"א מ"א. שאר הראשונים לא קיבלו את הבנת הרמב"ם בפסוק, ופירושוהו כחשש לאכילת תקרובת עבודה זרה או כחשש לנשואי תערובת – עיין רש"י ורמב"ן על התורה שם.

12 עיין רעק"א גיטין מה: שהשווה בין מומר לאכול נבלות לבין מומר לעבור על מצוות תפילין להכעיס, והשווה בין המושגים "בר זביחה" ו"בר קשירה".

13 בעניין זה עיין בשיעור הקודם, עמ' 219.

גם 'בית הלוי' (ח"א סי' טו) סבר שקטן איננו בר זביחה, כדעת ה'לבוש'. אולם, הוא השתמש בהנחה זו כדי להגיע למסקנה הפוכה. כיוון שידוע לנו ששחיטתו של קטן כשרה – על כורחנו יש לומר שהתורה כלל איננה דורשת שהשוחט יהיה בר זביחה, אלא גם אדם שאיננו מצווה על השחיטה יכול לשחוט. על פי זה מסביר 'בית הלוי' מדוע הרמב"ם נזקק לנימוק אחר כדי לפסול שחיטת גוי, ולא נימק זאת בכך שהוא אינו בר זביחה, כשיטת התוספות.

העברת הגט על ידי גוי

המשנה עוסקת ביכולת של גוי לשמש כשליח להולכת הגט, אשר תפקידו למסור את הגט לאישה ולגרשה. הראשונים דנו במקרה שונה, שבו השליח שמסר לאישה את הגט בסופו של דבר הוא יהודי, אך הבעל מעביר לידי את הגט באמצעות גוי. בה"ג (הל' גיטין ד"ו עה, ב) החמיר בכך, וסבר שאי אפשר להעביר את הגט לשליח על ידי גוי, כשם שאי אפשר למנות את הגוי עצמו לשליח הולכה. רוב הראשונים חלקו על בה"ג, וסברו שאין בעיה להעביר את הגט על ידי גוי (עיין רא"ש פ"ב סי' כז).

לדעת רוב הראשונים, אין חשיבות לשאלה היכן היה הגט לפני הרגע שבו נמסר לאישה. הדבר היחיד שיש להקפיד עליו הוא שנתנית הגט לאישה תהיה מידי או מבעל או מידי של שליח כשר. בה"ג סבר שהפסוק "ונתן" איננו מתייחס רק לרגע הנתונה, אלא לכל התהליך שעבר הגט מרגע שיצא מידי הבעל עד שהגיע לידי האישה. אם הגירושין התבצעו על ידי שליח – הגט חייב לעבור אל השליח בידיהם של אנשים ברי-כריתות.

שיטת בה"ג מהווה חיזוק לסברה שראינו בשיעורים הקודמים, שלפיה יש חשיבות לרצף בין כתיבת הגט לנתניתו לאישה¹⁴ (אף שהדרישה של בה"ג איננה מתחילה כבר ברגע הכתיבה, אלא רק ברגע שבו הגט יוצא מידי הבעל). כיוון שמדובר בתהליך רצוף של גירושין, הוא צריך להתבצע כולו בידיים של אנשים הכשרים לכך.

לחלופין אפשר להסביר בשיטת הבה"ג, שהבעיה איננה בקטיעת הרצף של תהליך הגירושין, אלא היא ממוקדת באחיזתו של הגוי דווקא. אמנם הגוי לא התמנה באופן רשמי לשליח הולכה, אך כיוון שהוא אדם בר דעת – לא ניתן להגדירו כמעביר את הגט

14 עיין לעיל בשיעור מחובר ומחוסר קציצה (עמ' 171).

בלבד, וברמה מסוימת יש לו מעמד של שליח הולכה. ממילא יש לפסול את הגט, שהרי גוי איננו כשר להוליך את הגט¹⁵.

15 ראייה לשיטת בה"ג אפשר למצוא בגמרא להלן כט: הגמרא מספרת על אדם שמסר גט לידי שליח, והורה לו לתת את הגט לאבא בר מניומי, כדי שהוא יגרש את האישה. האמוראים פוסקים שהשליח אינו יכול לתת את הגט לאדם אחר שימסור אותו לאבא בר מניומי, כיוון שהוא שליח שלא ניתן לגירושין. לפי הראשונים החולקים על בה"ג קשה להבין את פסק הגמרא: כיוון שבסופו של דבר הגט מגיע לידי של אבא בר מניומי והוא מגרש את האישה, איזו חשיבות יש לשאלה מיהם האנשים שהעבירו אליו את הגט? אמנם ניתן לתרץ שאכן אין שם פגם מהותי בשליחות, והבעיה היא רק בכך שהעברת הגט לידי של אדם אחר מנוגדת לרצון הבעל המשלח.